

Kopczyński, Michał

"Plundring, skatter och den fekdala statens framväxt. Organisatoriska tendenser i Sverige under övergången från vikingatid till tidig medeltid", Thomas Lindkvist, *Opuscula Historica Upsaliensia* 1, Uppsala 1988 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 80/3, 619-620

1989

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

rozwój miasta widać do 1810 r. (por. s. 64—65). Działalność Czartoryskich (do 1830 r.) zaktywizowała gospodarczo miasteczko i w 1914 r. osiągnęło ono swój szczyt ludnościowy, licząc przeszło 5600 Żydów, Polaków i Niemców (to ostatnie było na Lubelszczyźnie wyjątkowe). Ciekawie ujął S. Wiśniewski dzieje dziewiętnastowiecznej kultury, ale zabrakło przedstawienia alfabetyzacji na podstawie ksiąg stanu cywilnego. Miasteczko było dość uprzemysłowione (wełkiennictwo) i odznaczało się radykalizmem społecznym.

Część Zbigniewa Zaporowskiego („W czasach najnowszych”) i Haliny Bednarskiej („Terażniejszość i perspektywy rozwoju”) wskazują, iż przy konkurencji Puław oraz po zniszczeniach obu wojen światowych Końskowola skarłała (do 1700—2500 ludzi) i powróciła po części do zajęć rolniczych. Bo przecież trudno uznać za prawdę sformułowanie na s. 106, że okupacja hitlerowska przeszła „bez większych uszczerbków”, jeśli wyginęła wtedy około połowa mieszkańców, to jest Żydzi.

Ogólnie biorąc zbiorową monografię Końskowoli cechuje fachowość i wysoki poziom opracowania. Na s. 76 jednak nieprawidłowo rozróżnia się chyba „zboża jare” i „jarzyny” (w korcach wysiewu), na s. 98 zaś Z. Zaporowski nie potrafi już odmieniać nazwiska Mordki Finkielskiej.

W. U.

Thomas Lindkvist, *Plundring, skatter och den fecdala statens framväxt. Organisatoriska tendenser i Sverige under övergången från vikingatid till tidig medeltid*, „Opuscula Historica Upsaliensia” 1, Uppsala 1988, s. 78.

Praca Thomasa Lindkvista, „Rabunek, podatki i powstanie państwa feudalnego”, jest pierwszą publikacją w serii „Opuscula Historica Upsaliensia” wydawanej przez Instytut Historyczny Uniwersytetu w Uppsali. W nowej serii publikowane będą, w formie rozbudowanych artykułów, prace historyków związanych z Instytutem Historycznym w Uppsali.

Prezentowana praca stanowi studium wstępne do monografii poświęconej przemianom społeczeństwa szwedzkiego w okresie powstawania monarchii feudalnej (1000—1300).

Autor wychodzi od różnic pomiędzy systemami poboru podatków w różnych prowincjach Szwecji w końcu XII i na początku XIV wieku (systemy te znane są dzięki zachowanym prawom prowincjonalnym (*landskapslagar*) i wskazuje, iż ich odmienność jest konsekwencją różnych okoliczności, w jakich kształtowała się wczesnośredniowieczna monarchia szwedzka. Systemy podatkowe w Västergötland i Östergötland oparte były na zasadzie poboru podatku od dymu. Nazwa podatku, *gengärd*, wskazuje, iż wybieranie go wywodziło się z tradycji udzielania gościny podróżującemu po kraju władcy. Podatki obowiązujące w rejonie Mälaru (Uppland, Västmanaland i Södermanaland) miały charakter zobowiązań kolektywnych i oparte były na militarnej organizacji znanej jako *ledning*.

Dla wyjaśnienia genezy wyżej opisanych różnic autor proponuje wprowadzenie rozróżnienia pomiędzy eksploatacją wewnętrzną i zewnętrzną. Upowszechnienie się tej pierwszej jest *conditio sine qua non* dla powstania feudalnego sposobu produkcji, gdzie część nadwyżki produkcyjnej regularnie przejmowana jest przez klasę rządzącą. Powstanie społeczeństwa feudalnego opartego na eksploatacji wewnętrznej poprzedzone było okresem charakteryzującym się przewagą eksploatacji zewnętrznej, w formie bądź wypraw łupieżczych, bądź kontroli nad emporiami handlowymi (Birka). Eksploatacja zewnętrzna była ważnym sposobem zdobycia bogactwa i pozycji społecznej dla członków kształtującej się klasy rządzącej. W miarę wzrostu oporu ze strony ludów padających ofiarą wypraw rabunkowych organizacja nowych ekskursji wymagała coraz większego stopnia kontroli wewnętrznej nad ludnością. W ten sposób tworzyły się warunki dla powstania monarchii feudalnej.

Dwa warianty procesu tworzenia monarchii feudalnej dają się wyróżnić w Szwecji. Västergötland i Östergötland to tereny gdzie monarchia feudalna rozwijała się stopniowo. Z tych właśnie prowincji wywodziły się znane z drugiej połowy XI w. rody królewskie; w tych prowincjach powstały też pierwsze instytucje kościelne i klasztory. Region Mälaru natomiast zdominowany był w XI w. przez lokalnych możnych czerpiących źródła swej pozycji z eksploatacji zewnętrznej. Feudalna monarchia uzyskała tu wpływy w końcu XII w. Dopiero jednak w drugiej połowie XIII w. królowie zdołali uzyskać kontrolę nad lokalnymi możnymi i kontrolowanym przez nich *leding*. W tym też okresie *leding* przekształcony został w zobowiązanie fiskalne, choć jeszcze w końcu XIII i początku XIV w. *leding* spełniał niekiedy funkcje militarne.

Praca Thomasa Lindkvista godna jest uwagi nie tylko ze względu na interesującą tezę, ale również obszerną bibliografię, zawierającą najnowszą literaturę przedmiotu (warto zauważyć, iż autor zna pracę Stanisława Piekarczyka).

M. K.

Das Soldbuch des Deutschen Ordens 1410/1411. Die Abrechnungen für die Soldtruppen, wyd. Sven Ekdahl, cz. I: *Text mit Anhang und Erläuterungen*, „Veröffentlichungen aus den Archiven Preussischer Kulturbesitz” t. 23/1, Böhlau Verlag, Köln—Wien 1988, s. VIII, 206.

Opublikowana przez Svena Ekdahla księga żołdu zakonu krzyżackiego z 1410/1411 r. (obecnie w Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie Zachodnim) należy do podstawowych źródeł do historii pruskiej gałęzi Zakonu w okresie Wielkiej Wojny z Polską (1409—1411). Od dawna opierali się na niej badacze wojskowości, finansów, numizmatyki Krzyżaków, a także genealogowie (zob. s. 1 nn.). Przyjdzie z niej korzystać także w studiach nad rachunkowością oraz kancelarią krzyżacką XV w.

Księga żołdu zawiera zestawienie wypłat dla zaciężnych Zakonu z okresu między połową czerwca 1410 r. i początkiem lutego 1411 r. Sporządzono ją w ciągu kilku miesięcy, zaraz po zawarciu pokoju z Polską w Toruniu 1 lutego 1411 r. Pracę wykonano w centralnej kancelarii w Malborku. Na odgórne zaplanowanie całego przedsięwzięcia wskazuje jednolity format kart księgi oraz to, że większość wpisów wyszła spod ręki jednego kopisty (oznaczonego przez Ekdahla jako A; udział pisarzy B—E jest nieznaczący).

Zdaniem wydawcy (s. 10 nn.) centralnym władzom Zakonu chodziło o posiadanie podręcznego, przejrzystego wykazu wypłat, aby orzekać o zasadności dodatkowych żądań finansowych ze strony zaciężnych. Czy księga żołdu służyła również szeroko rozumianej sprawozdawczości finansowej Zakonu (wszak chodziło tutaj o niebagatelne sumy) — nie wiadomo.

Kancelaria krzyżacka miała duże doświadczenie w tego rodzaju przedsięwzięciach. Np. księgę podskarbiego Zakonu sporządzano w podobny sposób co księgę żołdu, a w każdym razie jej drugą (i w pewnej mierze trzecią) część. Te fragmenty księgi żołdu oparte są na bardzo niejednolitej podstawie: spisach i notatkach różnych urzędników zakonnych wypłacających żołą (chodzi o wielkiego komtura, podskarbiego, kierownika mennicy w Toruniu, szafarza z Królewca, komturów). Ekdahl uważa, że część danych o wypłatach wzięto z księgi podskarbiego, resztę — z luźnych kart z notatkami. To nie ulega wątpliwości, ponieważ Krzyżacy nie prowadzili jednej kasy, z drugiej zaś strony mieli kancelarie względnie skrytoria na różnych szczeblach administracji. Jednak zamiast kart mogli używać tabliczek woskowych (ich znaczenie w kancelarii krzyżackiej podkreślał K. Górski). Zadanie sporządzającego księgę żołdu i pisarza skarbu (wpisującego do księgi podskarbiego w końcu roku rachunki z całego roku na podstawie prowadzonych na bieżąco zapisów) było podobne: uporządkowanie, ujednoczenie i odpowiednie ułożenie rachunków.

Nieco inaczej rzecz się ma z pierwszą częścią księgi żołdu. Oparto ją na jednolitej podstawie